

דף שבועי

בס"ד

פרשת כי תשא, תשפ"ד, מספר 1559

העגל, הלוחות והרפורמה של משה דוד כהן-צמח

א-להים" ממש כפי שהשמים והארץ נוצרו על ידי הא-ל.²

כאמור, בעיני משה נתפס העגל כעבודה זרה (אף כי אהרון לא נתכוון לכך), שכן הוא תואם את הגדרת האלילות כניסיון שהאדם עושה ליצור לו אל במו ידיו: "ותמלא ארצו אלילים למעשה ידיו ישתחוו לאשר עשו אצבעותיו" (יש' ב:ח). וכן נאמר בדב' כז:טו "ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה תועבת ה' מעשה ידי חרש" (וראו "והוא חרש עשהו ולא א-להים הוא כי שבבים יהיה עגל שמרון", הו' ח:ו). באשר ללוחות, דומני שגם כאן חשש משה מהפיכתם לעבודה זרה. כידוע, עובדי אלילים סגדו לגרמי השמיים הנחשבים ליצירת הא-ל, וגם על כך נאמרה אזהרה מפי משה: "ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחית להם ועבדתם" (דב' ד:ט).

בנקודה זו אציין שניתן להביט על העבודה הזרה משתי זוויות: האחת – האדם עובד את מעשי ידיו (פסלים וכיו"ב), והשנייה – האדם עובד את מעשי ידיו של ה' (גרמי השמיים, יצורי הארץ ויצורי המים). לכך רומזים הדיברות הראשונים: "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ" (שמ' כ:ג-ד).³ הואיל והלוחות הם "מעשה א-להים" ממש כמו השמיים והארץ ושאר יצירות הטבע הא-לוהיות, הרי קיים חשש שאף הם יהפכו לאובייקטים לסגידה.⁴ לוחות האבן (שמ' כד:יב, לא:יח) עלולים לגרום לעבודת עץ ואבן כפשוטה. בספר דברים משה מזכיר את הצירוף "עץ ואבן" כהגדרה לעבודה זרה (ראו ד:כח; כח:לו, סד), ובכתוב נוסף אנו מוצאים את ההיגד: "ותראו את שקוציהם ואת גלליהם עץ ואבן כסף וזהב אשר עמיהם" (שמ' כט:ז).

האבן והזהב הם שני החומרים המייצגים את הלוחות ואת העגל. בהתאם לכך, שבירת הלוחות ושריפת העגל הם שתי הפעולות הנדרשות לביעור העבודה הזרה. הדרישה "ושברתם את מצבתם ואשריהם תשרפון באש" (דב' יב:ג; השוו דב' ז:ה; שמ' יב:ג)

משה ירד מהר סיני וראה את העגל. מייד הוא ביצע שתי פעולות רצופות: הראשונה – הוא השליך את הלוחות האבן מידי ושיבר אותם. השנייה – הוא שרף את העגל וטחן אותו (שמ' לב:ט-כ). שתי פעולות רצופות אלה מאתגרות את המחשבה בשל סמיכותן ובשל הדמיון שביניהן. מה ראה משה לגזור גורל דומה ללוחות הברית שניתנו מיד ה' ולעגל שעשה אהרון? נאמר על הלוחות שהם "לחת אבן כתבים באצבע א-להים" (שמ' לא:יח), וכן "והלחת מעשה א-להים המה והמכתב מכתב א-להים הוא חרות על הלחת" (שמ' לב:טז). כלומר, הלוחות היו יצירה א-לוהית ממש. ואילו על העגל נאמר שהוא יצירה אנושית עשויה זהב שנעשתה על ידי אהרון מתכשיטי הזהב שאסף מהעם (שמ' לב:ב-ד). הכתוב מגדירו "עגל מסכה" (שמ' לב:ד, ח) ובהמשך בא הצו "אלהי מסכה לא תעשה לך" (שמ' לד:יז; וראו ההקבלה בין אלילים לבין אלוהי מסכה בוי' יט:ד). נמצא, שלמרות הפער התהומי שבין שני חפצים אלה, ולמרות שהראשון הוא חפץ מקודש והשני חפץ מאוס, גזר משה על שניהם כליה. ברי, אם כן, שהעגל נתפס בעיני משה כעבודה זרה ("אנא חטא העם הזה חטאה גדלה ויעשו להם אלהי זהב", שמ' לב:לא), והוא נעשה בניגוד לדיבר "לא תעשה לך פסל וכל תמונה וגו'" (שמ' כ:ד) ולצו "אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם" (שמ' פס' כג). אך כיצד נתפסו בעיני משה לוחות האבן, מעשי ידי ה', ברגע שבירתם? האם קיים יסוד משותף לעגל וללוחות? נתבונן בשני הכתובים הבאים אודות העגל מזה והלוחות מזה:

העגל: קים עשה לנו א-להים (שמ' לב:א).

הלוחות: והלחת מעשה א-להים המה (שמ' לב:טז).

השורש עשה בהקשרים אלה מבטא יצירה. בעגל יצר האדם את אלוהיו, ובלוחות – ה' הוא היוצר. כפי שה' יצר את העולם, כך הוא יצר את הלוחות. ואכן, סיפור העגל ל"ב סמוך הוא וצמוד לכתוב המציין את בריאת העולם: "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ" (שמ' לא:יז), ומיד לאחר מכן בא הכתוב המאזכר את הלוחות כיצירה א-לוהית: "לחת אבן כתבים באצבע א-להים" (שמ' לא:יח). ניסוח זה עשוי לרמוז לבריאת העולם, ככתוב: "כי אראה שמך מעשי אצבעתיך ירח וכוכבים אשר כוננתה" (תה' ח:ד). הווי אומר, הלוחות הם "מעשה א-להים" וכתובים "באצבע

2 וראו אלי גורפינקל, "טיבם ומקורם של לוחות הברית", דף שבועי לפרשת כי תשא, תשע"ט.

3 הכתוב "ויכלו השמים והארץ וכל צבאם" (בר' ב:א) רומז לצבא השמיים ולצבא הארץ והמים כיסודות פגאניים, והוא נקשר גם לציוני העבודה הזרה בעשרת הדברות. ראו דוד כהן-צמח, והיה באחרית הימים, תל אביב 2019, עמ' 167-177.

4 עמוס חכם, דעת מקרא לשמ' לב:יט אומר: "היה מקום לחשש שעובדי העגל... יעשו אותם לחפצים קדושים... אבנים קדושות" ועל כן שברם משה, להוכיח שהקדושה אינה באבנים, אלא במה שכתוב עליהן. וראו עוד להלן.

* ד"ר דוד כהן-צמח, מרצה למקרא במכון כרם, מכללת דוד כהן, ירושלים.

1 כמו כן הוא פיזר את האפר על פני המים והשקה את בני ישראל. פעולות אלה ראויות לדיון נפרד. התייחסתי לכך בקצרה במאמרי המוזכר בהערה 6 להלן.

הַרְחַק מִן הַמַּחְנֶה וְקֵרָא לוֹ אֱהֵל מוֹעֵד, שם לג:ז). אוהל זה הוא תחליף למשכן המכונה אף הוא "אֱהֵל מוֹעֵד" (שם' כז:כא; כט:ד ועוד). האוהל שמקים משה עומד בניגוד מובהק למשכן. זהו אוהל דל, פשוט וצנוע, ונעדר כלים יקרים ומהודרים העשויים מזהב או מחומרים יקרים אחרים. בניגוד לאליטיזם הנשקף מהמשכן, האוהל של משה הוא עממי וזמין, והנגישות לא-ל אפשרית לכול (כפי שהעגל של אהרון התיימר להיות): "וְהָיָה כָּל מִבְקֵשׁ ה' יֵצֵא אֶל אֱהֵל מוֹעֵד... וְרָאָה כָּל הָעָם אֶת עֲמוּד הָעֵנָן עֹמֵד פֶּתַח הָאֱהֵל" (שם לג:ז-י). ואף כי אוהל זה נעדר סממני פולחן פיזיים וריק מהכרובים, משה זוכה בו להתגלות אינטימית של ה'. ההשוואה בין ההתגלות למשה בשני המקומות ראויה לתשומת לב:

שם' כה-כ:כב: וְהָיוּ הַכְּרֻבִים פְּרָשֵׁי כְנָפִים לְמַעְלָה... וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו... וְנוֹעַדְתִּי לָךְ שֵׁם וְדַבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפָּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים. שם' לג:יא: וְדַבַּר ה' אֶל מֹשֶׁה פָּנִים אֶל פָּנִים כַּאֲשֶׁר דִּבַּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ.

האינטימיות בין ה' למשה באוהל החלופי גדולה מזו אשר במשכן. במשכן מוצגת אינטימיות בין הכרובים, אך באוהל של משה האינטימיות היא בין ה' למשה. לא בכדי הכתוב מציין שהאוהל של משה הוצב "הַרְחַק מִן הַמַּחְנֶה" (שם לג:ז). ריחוק זה מבטא טעמי ריחוק רעיוני ותיאולוגי ממה שמייצג המשכן.

יש להדגיש שאוהל מועד זה, האוהל החלופי, נעשה מיוזמתו של משה וללא הוראה של ה', ממש כפי שמשה מיוזמתו שיבר את הלוחות. בשני המקרים הא-ל הסכים עם משה והעניק לו גיבוי מלא.

בהמשך לכך מצטווה משה לפסול לוחות חדשים ועליהם הא-ל כותב את הדברים. הלוחות הראשונים היו א-לוהיים בשלמותם: הן החומר ("וְהִלַּחַת מַעֲשֵׂה אֱ-לֹהִים הַמָּה") והן הרוח ("וְהִמַּכְתָּב מִכְתָּב אֱ-לֹהִים הוּא חַרְוֵת עַל הַלַּחַת"). ועתה הלוחות הם אנושיים, מעשי ידי משה, ורק הדברים הכתובים עליהם הם א-לוהיים (לד:א, כח).⁹ הואיל והטקסט שעל הלוחות הוא העיקר ואילו הלוחות החומריים והאנושיים הם רק מצע לטקסט, והואיל והטקסט הוא ביטוי מובהק לרוח, משה מקווה שההבחנה בין החומר לרוח תבוא לידי ביטוי, וכך גם תודגש עליונות הרוח על החומר.¹⁰

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיי

לד:יג) תואמת הן את שבירת הלוחות והן את שריפת העגל. המצבה היא אבן (ראו למשל בר' כח:יח, כב) והאשרה היא עץ (דב' טז:כא; שופ' ו:כה-ל). משה שיבר את לוחות האבן ושרף את העגל שהיה עשוי, כנראה מעץ מצופה בזהב.⁵ בעיקרו של דבר, מאבקו של משה מכוון כלפי החומר. אומנם, האבן והזהב הם חומרים, אך הם אמורים לייצג ישות רוחנית, את הרוח. לעיתים, התפיסה הפשטנית של האדם נוטה לבלבל בין המייצג לבין המיוצג, בין המסמל לבין המסומל, או בין החומר לבין הרוח. העגל שעשה אהרון אמור היה, כנראה, להוות תחליף לכרובים העשויים זהב שעשה משה ושהוצבו במשכן.⁶ ההבדל בין העגל לבין הכרובים הוא, שהכרובים נעשו על ידי משה בהוראה ישירה של ה' (שם' כה:יח). אבל לדעתי קיים הבדל נוסף וחשוב: הכרובים הוצבו במשכן בקודש הקדשים, במקום סמוי מן העין ורחוק מעיני הציבור. לעומת זאת העגל נעשה בפומבי והוצג ברוב עם, ועל כן הסכנה בהפיכתו לאילל הייתה גדולה (שם לב:ב-ו). גם הלוחות היו גלויים לעין כול, וגם בקשר אליהם היה חשש שיהפכו לחפץ פולחני. דוגמה לחפץ כזה הוא נחש הנחושת שעשה משה (במ' כא:ח-ט), שבמרוצת הזמן נתפס כחפץ מקודש, וסגדו לו במשך זמן רב. רק שנים רבות אחרי משה העז המלך חזקיהו להשמיד אותו (מל"ב יח:ד).⁷

בעגל ובלוחות יש יסוד של הגשמת הא-ל, בשל היותם חומריים. אשר על כן, פעולותיו של משה בהשמדתם הייתה מחויבת המציאות לנוכח הנסיבות ולנוכח המראה של החגיגה הפרועה שנגלתה לעיניו בדרתו מההר. לאור הדברים הללו, אין תמה שחז"ל תיארו את תגובת ה' למשה על שבירת הלוחות במילים: "וישר כוּחַךְ שְׂשִׁיבְרַת אֶת הַלּוּחוֹת!" (שבת פז ע"א).⁸

לאור הדברים הללו ניתן לפרש אירועים שונים ופעולות נוספות של משה בהמשך הפרשה. בפרק ל"ג ה' מצווה על בני ישראל להסיר את תכשיטיהם מעליהם, והם עושים כן (פס' ה-ו). בהוראה זו נרמז הפולמוס נגד החומר ונגד הרכושנות. הזהב הוא החומר המשובח ביותר, ומתכשיטי הזהב נעשה העגל (שם' לב:ג), כשם שהכרובים נעשו מזהב (שם כה:יח) שנאסף מהתרומות של הציבור (שם לה:כב). לדעתי, הכישרון בעשיית העגל היה הניסיון להעמיד אלטרנטיבה עממית ופומבית לכרובים הנסתרים מעיני הציבור. העגל הוא למעשה חיקוי של הכרובים. הזהב נתפס כחומר יקר ערך, מרהיב ומשרה תחושת הוד והדר והתרוממות הנפש, ומכאן הפיתוי הגדול לסגוד לפסלים מזהב. כפי שבן אנוש עלול ללכת שבי אחר גרמי השמיים המרהיבים (מעשי ידי הא-ל), כך הוא עלול להתפתות לסגוד לפסלים העשויים כסף וזהב (מעשי ידי אדם). ראו למשל דברי איוב: "אם שַׁמְתִּי זָהָב כְּסֵלִי וְלָכַתִּים אֲמַרְתִּי מִבְּטָחִי... אִם אֲרָאָה אוֹר כִּי יֵהַל וְיָרַח יִקַּר הַלֵּךְ... וְיִפֹּת בְּסִתֵּר לְבִי וְתִשַּׁק יָדִי לְפִי... כִּי כַחֲשִׁיתִי לֹא-ל מַמְעַל" (לא:כד-כח). נמצא כי עשיית העגל היא פועל יוצא מכך שאהרון והעם הלכו שבי אחרי הזהב והחומרים יקרי הערך שהושקעו במשכן. מסקנתו של משה מיידית ומעשית. במקביל לבני ישראל המסירים מעליהם את תכשיטי הזהב ("וְיִתְנַצְּלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵדִים מִהַר חוֹרֵב", שם' לג:ו), משה עושה מעשה דרמטי; הוא מקים אוהל מועד מחוץ למחנה ("וַיִּמְשֵׁה יָקַח אֶת הָאֱהֵל וְנָטָה לוֹ מִחוּץ לַמַּחְנֶה

9 ראו עמוס חכם בפירושו לפסוקים אלה. "והיה משה עשוי לסבר שמאחר שנושברו נשברו, ולא יהיו עוד לוחות. ואמר לו ה' שהוא משה ששברם, חייב להכין לוחות אחרים".
 10 לסוגיה זו ראו דוד כהן-צמח, "ושננתם לבניך – שינון זה מה טיבו ומה חשיבותו", בתוך: השמיר והכתב והמכתב והלוחות, מחקרים לכבוד פרופ' שמיר יונה (עורכים: מ' גרובר, י' יוגב ואחרים), ירושלים 2023, עמ' 194.

5 ראו שולמית גבע, עולם התנ"ך שמות (עורכים: ש' טלמון, י' אבישור), תל אביב 1993, עמ' 192.
 6 על היריבות בין משה ואהרון ראו דוד כהן-צמח, "עונשו של אהרון בפרשת צרעת מרים", דף שבועי לפרשת בהעלתך, תשפ"ג.
 7 השרש כת"מ משותף לתיאור השמדת נחש הנחושת (מל"ב יח:ד) והעגל (דב' ט:בא).
 8 וראוי לעיין בדבריו המחכימים של ר' מאיר שמחה הכהן מדווינסק על פרשתנו, בספרו משך חכמה.